

Z historii kina

„Kwartalnik Filmowy” nr 115 (2021)

ISSN: 0452-9502 (Print) ISSN: 2719-2725 (Online)

<https://doi.org/10.36744/kf.845>

© Creative Commons BY-NC-ND 4.0

Marek Kulesza

badacz niezależny

<http://orcid.org/0000-0003-4605-0022>

Ryszard Bolesławski – najnowsze ustalenia

Słowa kluczowe:

Ryszard Bolesławski;
reżyseria filmowa;
Hollywood;
służba wojskowa;
rodzina

Abstrakt

Przeprowadzone ostatnio badania w archiwach amerykańskich, rosyjskich, polskich i ukraińskich pozwoliły przesądzić datę i miejsce narodzin Ryszarda Bolesławskiego, reżysera o międzynarodowej sławie: 4 lutego 1889 r., Mohylów Podolski (obecnie Mogiliv na Ukrainie). Metryka wyjawia tylko jedno imię: Ryszard. Jego służba oficcerska w armii carskiej podczas I wojny światowej trwała od października 1915 do maja 1917 r. Autor przywołuje w artykule nowe fakty o pierwszych pracach reżyserskich Bolesławskiego w Hollywood dla przedsiębiorstw filmowych Josepha P. Kennedy'ego i Glorii Swanson. Amerykańska żona Bolesławskiego Norma Drury oraz syn Jan Bolesławski pracowali w hollywoodzkich wytwórniach filmowych i telewizyjnych do lat 60. XX w. Autor postuluje dalsze prace nad spuścizną Bolesławskiego: przetłumaczenie na język polski jego nieznannej w Polsce powieści *Lances Down: Between the Fires in Moscow* oraz zaprojektowanie badań nad wykorzystaniem jego pism o sztuce aktorskiej w światowym szkolnictwie artystycznym.

Hollywood honoruje wybitnych reżyserów na kilka sposobów. Najpowszechniej znane są Oscary przyznawane przez amerykańską Akademię Filmową. Wielu światowych twórców wytrwale zabiega o to, by w świetle jupiterów otrzymać, a następnie zabrać do domu tę połączoną statuetkę. Innego hollywoodzkiego wyróżnienia do domu zabrać się nie da. Ma ono bowiem kształt gwiazdy umieszczonej w chodniku hollywoodzkiej Promenady Sławy. Nagrodę tę otrzymują ci, którzy zdaniem społeczności Hollywoodu położyli specjalne zasługi dla amerykańskiej stolicy filmu.

Laurem pierwszym – Oscarem – kilkakrotnie wieńczono polskich reżyserów: Romana Polańskiego za *Pianistę* (2002), Andrzeja Wajdę (2000; statuetka honorowa za całokształt twórczości), Zbigniewa Rybczyńskiego w roku 1983 za animowane *Tango*. Jedynym wszakże reżyserem z Polski, którego uwieczniono gwiazdą na hollywoodzkiej Walk of Fame, jest Ryszard Bolesławski (ilustr. 1). Krótka, bo trwająca ledwie siedem sezonów, tamtejsza kariera filmowa Bolesławskiego tak dobrze zapisała się w pamięci hollywoodczyków, że zadeedykowali mu fragment swej miejskiej przestrzeni: jego gwiazdę odsłonięto w 1960 r., dwadzieścia trzy lata po śmierci artysty.



1. Ryszard Bolesławski na planie filmowym (zbiory własne autora)

Ryszard Bolesławski (1889-1937) był najbardziej znanym na świecie polskim reżyserem w okresie międzywojennym XX w. W USA, Polsce i Rosji powstało kilka książek przedstawiających jego drogę artystyczną od Moskiewskiego Teatru Artystycznego przez Polskę i jej wytwórnie filmowe, Niemcy, Francję, Nowy Jork aż po największe studia Hollywood¹. Wprowadziły one postać Bolesławskiego do dyskursu naukowego, toteż nie będę tutaj omawiał całej kariery artysty. Przyjrzyć się natomiast tym fragmentom jego biografii, które w dotychczasowych publikacjach były wypełnione przypuszczeniami, legendami i stwierdzeniami niezajdu-

jącymi potwierdzenia w źródłach. Najnowsze badania, prowadzone w latach 2017-2020 w archiwach amerykańskich, polskich, rosyjskich i ukraińskich, pozwalają uzupełnić braki i ostatecznie ustalić fakty. Dotyczy to nie tylko miejsca narodzin artysty, dotąd podawanego błędnie, ale także weryfikacji jego losów podczas I wojny światowej. Przeżycia osobiste artystów nie zawsze muszą przekładać się na ich twórczość, jednak w przypadku Bolesławskiego reminiscencje wojenne – zawarte w jego bestsellerowych powieściach – odegrały istotną rolę w hollywoodzkiej karierze reżysera. W tekście odnoszę się również do dziejów amerykańskiej rodziny Bolesławskiego, dzięki której jego nazwisko przez wiele lat po jego śmierci było obecne na planach filmowych. Ponadto w konkluzji proponuję kierunki dalszych badań nad spuścizną reżysera.

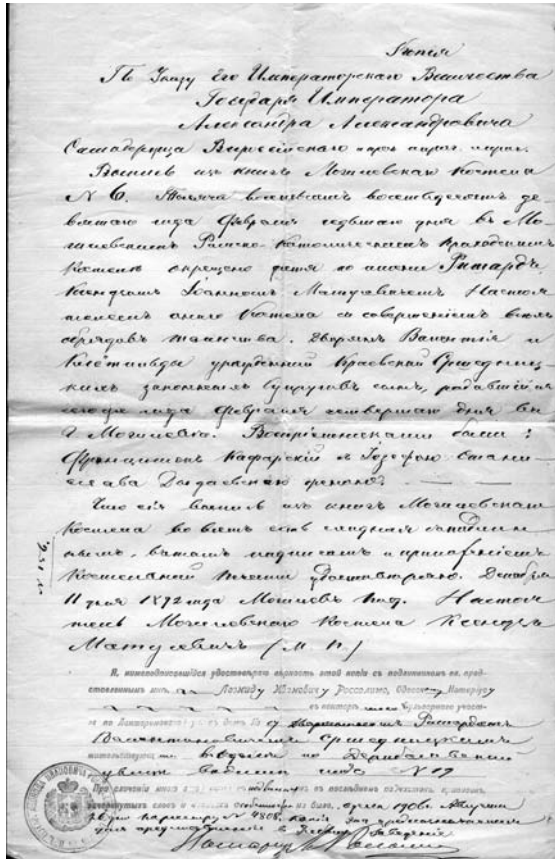
Narodziny

W dotychczasowej literaturze funkcjonują różne dane na temat daty i miejsca urodzin reżysera. W publikacjach rosyjskich pojawiał się rok 1887². W wielu językach i opracowaniach przywoływany jest rok 1889³. Jako miejsce narodzin zagraniczni komentatorzy chętnie wymieniają Warszawę⁴, niejednokrotnie na podstawie oświadczeń samego Bolesławskiego, których dotąd nie poddawano weryfikacji źródłowej. Często pojawia się także Dębowa Góra w okolicach Płocka⁵ (niekiedy ze wskazaniem ogólniejszym: Rossijskaja Imperija, Polska⁶), a wreszcie sam Płock⁷. Rejestrowane są również inne miejscowości o nazwie Dębowa Góra: pod Wyrzyskiem⁸ oraz pod Skierniewicami⁹ (rodzice Bolesławskiego mieszkali tam przez pewien czas przed wyjazdem na południe carskiej Ukrainy). Od dawna podawałem w wątpliwość te lokalizacje¹⁰, bowiem akta płockie – zarówno z archiwum diecezjalnego, jak i państwowego – nie potwierdziły, że przyście Ryszarda na świat zostało tam wpisane do ksiąg parafialnych. Nie mówiły o tym również rejestry dotyczące innych Dębowych Gór, ze skierniewicką włącznie. Ponadto o narodzinach Ryszarda Srzednickiego („Bolesławski” to jego pseudonim artystyczny) milczą przeglądane przeze mnie rejestry warszawskie.

Wątpliwości mogłaby rozwiązać metryka, a tej trzeba było szukać na odleglejszych terenach. Przypuszczenie, że taki dokument może znajdować się w zbiorach Moskiewskiego Teatru Artystycznego, okazało się mylne¹¹. Zawiódł także trop prowadzący do Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowego (RGWIA), w którym powinny spoczywać akta osobowe Bolesławskiego z czasów, gdy służył w wojsku carskim¹².

Pośrednim dowodem na to, że przypuszczenie, iż popularnie przywoływane miejsca urodzin Bolesławskiego były błędne, stały się dwie rosyjskojęzyczne kopie jego metryki, które w 2017 r. odnalazłem w USA. Sporządzono je w Cesarstwie Rosyjskim w roku 1892 i 1906¹³ (ilustr. 2 – odpis z 1906 r.). W odpisach stwierdzano, że Ryszard Srzednicki urodził się w mieście Mohylów Podolski i został ochrzczony w tamtejszej parafii katolickiej. Mohylów Podolski to dzisiejszy Mogiliw w zachodniej Ukrainie, przy granicy z Republiką Mołdowy. Brzmienie odpisów mogłoby wszakże być kwestionowane, szczególnie tych uczynionych na dalekiej carskiej prowincji, gdzie o treści dokumentu niekiedy przesądzała wysokość łapówki, a nie stan faktyczny. Wskazana była więc konfrontacja tych dokumentów z oryginałem. Jednak kościół katolicki w Mohylowie władze stalinowskie

wysadziły w powietrze w 1937 r. podczas tzw. operacji polskiej NKWD. Zatem szansa była bardzo niewielka, że XIX-wieczne rękopiśmienne rejestry parafialne, według których można byłoby falsyfikować wspomniane odpisy, zachowały się na Podolu po tamtej operacji, a potem po rozpadzie ZSRR, w wyniku czego Ukraina powstała jako niepodległe państwo.



2. Odpis metryki Ryszarda Srzednickiego, 26 sierpnia 1906 r.,
Odessa (Wisconsin Center for Film and Theatre Research, Madison, nr 1)

Okazało się jednak, że Bułhakowowskie stwierdzenie *Rękopisy nie płoną*¹⁴ pozostaje w mocy, bowiem księgi te ocalały w ukraińskim Państwowym Archiwum w Winnicy, 120 kilometrów na północny wschód od Mohylowa. W 2020 r. otrzymałem stamtąd skan oryginalnego zapisu metrykalnego (ilustr. 3)¹⁵. Zapis ten jest umieszczony w księdze chrztów w kolejności normalnej dla rejestrowanych zdarzeń. Nie nosi cech aneksu, antydatowanego uzupełnienia czy śladów jakichkolwiek podejrzanych manipulacji, zaś kopie amerykańskie są z nim jednobrzmiące. W świetle tych dokumentów należy zatem ostatecznie przyjąć Mohylów jako rzeczywiste miejsce narodzin przyszłego reżysera Ryszarda Bolesławskiego. Co więcej, autentyczna metryka definitywnie przesądza również datę przyjścia artysty na świat: 4 lutego 1889 r.

№	Счетъ раздѣленій		№ мѣсяца	№ года	Вѣдомость о крѣпости и о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся
	Счетъ раздѣленій	Счетъ раздѣленій					
1	1	1	1	1	Вѣдомость о крѣпости и о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся
2	1	1	1	1	Вѣдомость о крѣпости и о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся
3	1	1	1	1	Вѣдомость о крѣпости и о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся
4	1	1	1	1	Вѣдомость о крѣпости и о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся
5	1	1	1	1	Вѣдомость о крѣпости и о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся	Вѣдомость о числѣ войскъ въ ней находящихся

3. Zapis metrykalny w księdze kościoła w Mohylowie, 7 lutego 1889 r. (Państwowe Archiwum w Winnicy, Ukraina)

Przy okazji spraw metrykalnych warto się odnieść także do innej informacji. W literaturze przedmiotu powtarza się stwierdzenie, że Bolesławski miał dwa imiona: Bolesław Ryszard¹⁶. Zdobyło sobie ono pewną popularność, choć optujący za nim autorzy nie powoływali się w tej materii na jakiegokolwiek źródła. Być może próbowali odgadnąć genezę pseudonimu „Bolesławski” i nęciło ich wywiedzenie aliasu z pierwszego imienia artysty – imienia mniemanego. Ani znane mi wcześniej zapisy prawne nie odnotowywały bowiem Bolesława, ani nie zawiera go księga parafialna z Mohylowa. W biografii reżysera trzeba więc rozstać się nie tylko z Mazowszem jako krainą jego narodzin, ale również z legendą o Bolesławie.

Legenda ułańska

Kolejny wątek domagający się uściślenia w biografii Bolesławskiego wiąże się z jego służbą wojskową podczas I wojny światowej oraz z jej amerykańskimi reperkusjami. Wydane w USA powieści Bolesławskiego *Way of the Lancer* i *Lances Down: Between the Fires in Moscow*¹⁷ sugerują, że do armii carskiej autor zgłosił się ochotniczo, gdy wielki książę Nikołaj Nikołajewicz, głównodowodzący wojsk carskich, tuż po wybuchu wojny w 1914 r. wydał manifest obiecujący Polakom, iż za ich zbrojny udział w walkach po stronie cara Rosja wskrzesi Polskę w przedrozbiorowych granicach. Autorska narracja, a także opracowana przez Bolesławskiego mapa zawarta w pierwszej książce pozwalają również domniemywać, że autor przemierzył w kawalerskim siodle cały heroiczny szlak bojowy Pułku Ułanów Polskich, aż do śmierci samego pułkownika i rozwiązania oddziału.

Amerykańscy recenzenci, chwalcący talent pisarski Bolesławskiego, ulegali jego perswazji i nierzadko stwierdzali, że oto czytelnik otrzyma autobiografię oraz historyczne *fakty same w sobie*¹⁸. Bolesławski – być może z powodów marketingowych – nie prostował tych opinii, ale ja poddałem je weryfikacji. Jeśli wieloksiążęcy manifest z 1914 r. miał być impulsem, pod wpływem którego Bolesławski dobrowolnie wstąpił do wojska carskiego, to był to impuls bardzo odroczonego w czasie: w rzeczywistości artysta został wcielony do armii ponad rok później, między 13 a 25 października 1915 r.¹⁹ Tak duży odstęp czasowy wskazuje, że do służby wojskowej został powołany raczej w drugim roku Wielkiej Wojny, gdy wyczerpał się już pierwszy pobór. Wcielono wówczas do szeregów wielu młodych ludzi. Wśród wezwanych byli rosyjscy artyści teatru i filmu, również polskiego pochodzenia.

Kurs w kawaleryjskiej szkole w Twerze Bolesławski zakończył na początku października 1916 r., otrzymując carską nominację na oficerski stopień korneta oraz przydział służbowy do Dywizjonu Ułanów Polskich²⁰. Ten polski oddział walczył w armii carskiej od roku 1914 (potem, 24 lipca 1917 r., na froncie galicyjskim wstąpił się bitwą pod Krechowcami, wraz z I Korpusem generała Dowbora-Muśnickiego został rozbrojony przez Niemców w lipcu 1918 r., zaś wkrótce po odzyskaniu przez Polskę niepodległości odtworzono go nad Wisłą jako I Pułk Ułanów Krechowieckich im. płk. Bolesława Mościckiego). Mimo że Bolesławski umieścił te wydarzenia na kartach swoich książek, nie brał udziału w głośnych galicyjskich szarżach, nie był świadkiem śmierci słynnego pułkownika ani nie uczestniczył w dalszych wojennych losach pułku²¹. Do Moskwy i do Teatru Artystycznego wrócił bowiem najpóźniej w maju roku 1917²², a więc trzy miesiące przed Krechowcami i dziewięć miesięcy przed śmiercią pułkownika Mościckiego. Powieści Bolesławskiego nie należy zatem traktować jak autobiografii, pamiętników czy kroniki autentycznych walk. Choć są napisane w pierwszej osobie i w wielu epizodach bazują na osobistych doświadczeniach wojennych autora – niekiedy rzeczywiście bohaterских – to stanowią formy beletrystyczne, mieszczące się w kategorii *historical fiction* czy *historical fantasy*.

Notabene, obydwie książki były napisane tak dobrze, że w 1932 r. znalazły się na amerykańskich listach bestsellerów. Fakt ten ponownie zwrócił oczy producentów z Hollywoodu na Bolesławskiego (jego wcześniejsze próby hollywoodzkie omawiam niżej). Wytwórnice Samuel Goldwyn Productions, Universal oraz Fox Film negocjowały nawet zakup praw do ekranizacji *Way of the Lancer*, a Goldwyn ogłaszał już gwiazdorską obsadę głównych ról i Kinga Vidora jako reżysera, ale do samej realizacji nie doszło. Popularność Bolesławskiego jako pisarza spowodowała jednak, że zaangażowała go największa wytwórnia, czyli MGM, dając mu tym samym drugą hollywoodzką szansę, którą przez następnych pięć lat bardzo owocnie wykorzystał.

Zamykając temat wojskowych losów reżysera, należy wszakże przypomnieć, że rzeczywiście ochotniczo wstąpił do armii – do armii polskiej, w samym środku wojny polsko-bolszewickiej. Latem 1920 r., gdy po przedarciu się z Moskwy przez front rosyjsko-polski pracował już w warszawskim Teatrze Polskim, zgłosił się do komisji poborowej z deklaracją, że chce walczyć w obronie ojczyzny. Organa poborowe skrupulatnie weryfikowały jego oświadczenia dotyczące rosyjskiego statusu oficerskiego, a także kombatanckiego w Pułku Uła-

nów Polskich (poświadczył je m.in. jeden z ówczesnych polskich generałów, który uprzednio służył w armii carskiej²³), aż wreszcie przyjęto go do szeregów. Nadano mu rangę podporucznika kawalerii (ilustr. 4), odpowiadającą mniej więcej rosyjskiemu kornetowi, ale nie skierowano go na front. Polskie wojsko wolało wykorzystać kompetencje filmowe Bolesławskiego i oddelegowało go do propagandowej pracy kinematograficznej. Jej efektem były co najmniej dwa filmy zrealizowane jeszcze w trakcie walk roku 1920 (*Nawrócenie Pawła i Gawła* oraz *Bohaterstwo polskiego skauta*). Tuż po zakończeniu działań wojennych, a przed wyjazdem z Polski w lutym 1921 r., Bolesławski wyreżyserował jeszcze szeroko znany dwuczęściowy *Cud nad Wisłą* (1921) z Jadwigą Smosarską, Stefanem Jaraczem i całą aktorską rodziną Rapackich-Leszczyńskich w rolach głównych.



4. Legitymacja wojskowa, 9 września 1920 r., Warszawa
(American Heritage Center, Laramie, nr 6)

Hollywoodzkie początki: Bolesławski, Swanson, Kennedy

Z dotychczasowych książek omawiających karierę Bolesławskiego wiadomo, że wiosną 1929 r. reżyser porzucił sceny Broadwayu, opuścił swój Teatr Laboratorium w Nowym Jorku i rozpoczął hollywoodzki rozdział życia. Na początek podjął pracę w wytwórni Pathé²⁴. Jej właścicielem był Joseph P. Kennedy, ojciec przyszłego prezydenta USA Johna Fitzgeralda Kennedy'ego. Start hollywoodzkiej kariery Bolesławskiego nie był najłatwiejszy, dlatego warto poświęcić kilka słów jego mało dotąd znanej przygodzie reżyserskiej, czyli pracy dla Kennedy'ego i dla arcygwiazdy kina niemego Glorii Swanson. Pozwoli to również wejrzeć w kuluarowe mechanizmy decyzyjne ówczesnej produkcji filmowej.

Joseph Patrick Kennedy, wyborny gracz giełdowy i geniusz finansowy, zainteresował się kinem dlatego, że także w przemyśle filmowym *poczuł zapach pieniędzy*²⁵. Na początku drugiej dekady ubiegłego wieku stworzył przedsiębiorstwo dystrybucyjne działające w północno-wschodnich stanach Ameryki i wkrótce korzystnie je sprzedał. W 1926 r. powrócił do filmu, tym razem w samym Hollywood, inwestując tam w kilka firm kinematograficznych. Został między innymi współnikiem w Pathé Exchange (firma ta – poza francuskim elementem nazwy – nie miała już związków z organizacją braci Pathé). Wkrótce w kinematografii rozpoczęła się rewolucja związana z przełomem dźwiękowym, konieczne więc stały się dalsze inwestycje – w aparaturę studyjną oraz projekcyjną. Kennedy nawiązał współpracę z potężną Radio Corporation of America, oferującą jedną z wersji nowej technologii, i 23 października 1928 r.²⁶ razem założyli przedsiębiorstwo filmowe Radio-Keith-Orpheum (RKO; kontrolowana przez Kennedy'ego Pathé Exchange była powiązana z RKO, ale zachowywała odrębność produkcyjną). Oprócz aparatury dźwiękowej wytwórnie potrzebowały także artystów oswojonych z żywym słowem, śpiewem i muzyką, toteż przeprowadziły nabór w nowojorskich teatrach. W ten sposób do Hollywood trafiło wielu aktorów i reżyserów z Broadwayu, w tym także Ryszard Bolesławski.

Joseph Kennedy zajmował się sprawami strategicznymi swych przedsiębiorstw, zatem nie on osobiście angażował Bolesławskiego. Bieżące zarządzanie wytwórnią powierzył ściągniętej z innych swych pól interesów grupie pretorianów, którzy Kennedy'ego tytułowali *the boss*, a sami siebie nazwali *the gang*²⁷ (np. formalny szef studia Ed Derr uprzednio zajmował się kolejnictwem i ubezpieczeniami). Prace nadzorował zaś sprowadzony w 1927 r. z wytwórni Paramount zdolny producent William LeBaron²⁸ (potem krótko kierował produkcją również w RKO, a spod jego ręki wyszło kilka ważnych dzieł, w tym western *Cimarron* /reż. Wesley Ruggles, 1931/ – jedyny w całych burzliwych dziejach RKO obraz fabularny nagrodzony Oscarem w prestiżowej kategorii „najlepszy film”).

Bolesławski pracował w Pathé od wczesnej wiosny 1929 r.²⁹, ale nie dostał tam szansy na samodzielną reżyserię. Mimo to był w wytwórni człowiekiem zajęтым. Na Broadwayu zyskał renomę inscenizatora przebojowych widowisk muzycznych, a także „doktora”, czyli specjalisty od przedpremierowego ulepszania cudzych spektakli. Właśnie tę jego umiejętność nowy pracodawca wykorzystywał: w roku 1929 Bolesławski ustawiał sceny taneczne, muzyczne i dialogowe w co najmniej sześciu filmach sygnowanych przez innych reżyserów. Szefostwo wytwórni najwyraźniej wysoko oceniało jego prace, bo otrzymał od Kennedy'ego propozycję specjalną.

Joseph Kennedy pozostawał wtedy w relacjach uczuciowych z Głorią Swanson, najlepiej opłacaną gwiazdą kina niemego. Swanson nie była formalnie powiązana z hollywoodzkimi przedsiębiorstwami Kennedy'ego – prowadziła pod swoim nazwiskiem własną wytwórnię, choć Kennedy aktywnie uczestniczył w przedsięwzięciach gwiazdy i nawet służył jej jako producent.

Gloria Swanson należała do tych gwiazd kina niemego, które potrafiły się przystosować do wymagań nowej technologii filmowej, a w kinematografii dźwiękowej od początku odnosiła sukcesy. Już pierwsze dwa filmy ze ścieżką dźwiękową – *Grzech Sadie Thompson* (*Sadie Thompson*, reż. Raoul Walsh, 1928) oraz *Intruz* (*The Trespasser*, reż. Edmund Goulding, 1929) – przyniosły jej nominacje do Oscara

w kategorii „najlepsza aktorka”. W żadnym z tych przypadków statuetki nie otrzymała, a same nominacje nie satysfakcjonowały ani jej, ani Kennedy’ego. Ten zaangażował się więc w długotrwałe przedsięwzięcie, które miało wreszcie zapewnić Oscara wybrance jego serca – przedsięwzięcie dość karkołomne. Na półce wytwórni Swanson leżał materiał do filmu *Królowa Kelly* (*Queen Kelly*, reż. Erich von Stroheim, Ryszard Bolesławski, 1928-1932), zaczętego jeszcze w roku 1928, i to jako film niemy. Burzliwe koleje jego realizacji od początku wzbudzały zainteresowanie prasy branżowej, a gdy po latach sprzął się z legendą *Bulwaru Zachodzącego Słońca* (*Sunset Blvd.*, reż. Billy Wilder, 1950), sam stał się częścią hollywoodzkiej mitologii.

Pierwszym reżyserem, autorem scenariusza oraz współproducentem *Królowej*... był Erich von Stroheim. W styczniu 1929 r. okazało się, że przekroczył budżet i czas przeznaczony na zdjęcia, a że dodatkowo stosował nieakceptowalne metody reżyserskie, został zwolniony. Mimo to Swanson i Kennedy uznali, że właśnie ten scenariusz zapewni im sukces w wyścigu po Oscara. Powierzili zatem uporządkowanie materiałów Edmundowi Gouldingowi, producentami zostali Kennedy i LeBaron, ale że akurat zaplanowano europejską premierę *Intruza*, na którą popłynęli i Kennedy, i Swanson, prace znowu stanęły. Po powrocie do USA aktorka obwieściła w wywiadzie radiowym, że filmy dźwiękowe podbijają kina na świecie (zdobywały już także Oscary), dlatego i ona wróci do *Queen Kelly* – tym razem w wersji dźwiękowej³⁰. W listopadzie 1929 r. Kennedy zlecił „doktorowi” Bolesławskiemu uzupełnienie ujęć pozostawionych przez von Stroheima oraz udźwiękowanie *Królowej*...

Na przełomie roku 1929 i 1930 Bolesławski zaaranżował scenę zbiorową w klasztorze, w którym tytułowa bohaterka pobierała pierwsze nauki szkolne, dograł numery muzyczne i sporo scen dialogowych³¹. Jednak produkcję ponownie wstrzymano: sekwencja muzyczna zwiększyła walory widowiskowe, więc Kennedy doradził Glorii, żeby film w całości przerobić na ekranową operetkę. Namawiano znów Gouldinga, aby objął reżyserię, a mieszkającego w Wiedniu króla operetki Franza Lehára, aby przybył do Hollywood i stworzył oprawę muzyczną filmu. Obaj uchylili się od tego zadania. Prace się przedłużały, nadzieje na Oscara malały, a ponadto Swanson zakończyła związek z Kennedym. Aktorka próbowała samodzielnie walczyć o *Królową*... i ostatecznie film wszedł na ekrany w 1932 r. – poza USA, bo Erich von Stroheim, będący przecież współwłaścicielem praw do scenariusza i pierwotnie nakręconych materiałów, nie zgodził się, aby wersja Swanson była rozpowszechniana w Ameryce³². Film nie mógł zatem kandydować do nagrody Akademii Filmowej, bowiem regulamin przyznawania Oscarów wymagał, aby produkcje ubiegające się o statuetkę wyświetlano w kinach hrabstwa Los Angeles.

Wkrótce po epizodzie ze Swanson i Kennedym Ryszarda Bolesławskiego zaangażowała niewielka wówczas wytwórnia Columbia. Zrealizował w niej swój pierwszy amerykański film *Koniec samotnego wilka* (*The Last of the Lone Wolf*, 1930). Była to opowieść schematyczna, ale nareszcie dała reżyserowi hollywoodzkie epolety. Wrócił więc pod produkcyjne skrzydła LeBarona i już jako samodzielny twórca wyreżyserował w RKO kolejny film: *Miłość na rozkaz* (*The Gay Diplomat*, 1931).

W tym czasie Joseph Kennedy wycofywał się z działalności filmowej i wyprzedawał udziały w Pathé. Jego wytwórnię definitywnie wcielono do RKO, po czym zarządzono generalne odchudzenie całego holdingu³³, który miast przynosić akcjonariuszom zysk, generował wielomilionowe straty. W 1931 r. na miejsce Le-

Barona, który z RKO powrócił do Paramountu, przyszedł młody mistrz organizacji produkcji filmowej David O. Selznick i już w pierwszych miesiącach urzędowania zmniejszył straty RKO o imponujące 800 tys. dolarów³⁴. Niektóre produkcje Pathé zostały wchłonięte przez RKO w całości, wraz z aktorami i realizatorami, inne skreślono z planów produkcyjnych, a ich personel zwolniono. Wśród zwolnionych był też Bolesławski. Usunięty z wytwórni reżyser zwrócił się ku pracy literackiej, czego efektem stały się dwie popularne, wspomniane wcześniej powieści, a także książka o sztuce aktorskiej *Acting: The First Six Lessons* (1933). Dopiero po sukcesie powieściopisarskim w 1932 r. (i po wielomiesięcznym okresie reżyserskiego bezrobocia) Bolesławski ponownie wszedł na plan filmowy, za to w najwspanialszej i płacącej najwyższe honoraria wytwórni tamtych lat – MGM. Rozpoczął wtedy drugą, bardziej owocną rundę swej hollywoodzkiej kariery, w której powstały jego znane, wyróżniane nominacjami do Oscara filmy z Gretą Garbo, Clarkiem Gable, Marleną Dietrich czy Garym Cooperem.

Amerykańska rodzina Bolesławskiego: Norma Drury

Wybranką serca Bolesławskiego i jego towarzyszką w drodze na hollywoodzki szczyt była Norma Drury (1905-1978). Poznała Bolesławskiego w 1928 r. na bankiecie w Nowym Jorku³⁵. Reżyser wkrótce jej się oświadczył i razem wyjechali do Hollywood. Pobrali się 1 czerwca 1929 r., już w Kalifornii³⁶. Norma była pianistką, a karierę muzyczną zaczynała z etykietką cudownego dziecka – jako dziesięciolatka występowała z Bostońską Orkiestrą Symfoniczną, zaś w wieku lat szesnastu odnosiła sukcesy wirtuozerskie, dając recitale w Nowym Jorku (ilustr. 5). W 1925 r. ukończyła kurs stypendialny w paryskiej École Normale de Musique Alfreda Cortota³⁷ (ilustr. 6), a także – jak sama twierdziła³⁸ – pobierała nauki u Maurice'a Ravela.

Po powrocie z Europy Drury nadal koncertowała w Nowym Jorku i na Zachodnim Wybrzeżu. Gdy wraz z Bolesławskim zamieszkała w Hollywood, z powodzeniem znajdowała pracę jako pianistka w wytwórniach filmowych. Angażowano ją jako wiodącą instrumentalistkę do nagrań muzyki w największych studiach, takich jak Warner Bros., Disney, Selznick, RKO, 20th Century Fox. Była ulubioną pianistką Maksa Steinera, arcymistrza filmowych ilustracji muzycznych, który zapraszał ją do nagrań studyjnych aż po połowę lat 60. XX w. Odgrywała także zakulisową, ale ważną rolę w hollywoodzkiej karierze męża. Bolesławski był zupełnie bezradny w sprawach finansowych oraz nierozważny podczas zawierania umów, toteż żona zajęła się kwestiami kontraktowymi i zarządzaniem płatnościami (pracodawcy Ryszarda wystawiali czeki na jej nazwisko). Służyła też mężowi pomocą językową, bowiem angielski był trzecim – po polskim i rosyjskim – językiem artysty. Przeprowadzała wstępne korekty ówczesnych prac pisarskich Bolesławskiego, a wdzięczny autor zadedykował jej swą powieść *Way of the Lancer*.

Gdy owdowiała, próbowała także kariery aktorskiej – w kilkunastu filmach produkowanych przez czołowe studia hollywoodzkie grywała najpierw epizody, a potem role drugoplanowe. Partnerowała takim gwiazdom, jak Vivien Leigh i Laurence Olivier (w filmie *Lady Hamilton /That Hamilton Woman/*, reż. Alexander Korda, 1941, grała królową Neapolu zaprzyjaźnioną z panią Hamilton) czy pamiętanemu z *Casablanki* Paulowi Henreidowi (*The Spanish Main*, reż. Frank Borzage,


1945). Łącząc kompetencje pianistyczne i ekranowe, występowała również jako fachowa dublerka gwiazd: gdy Ingrid Bergman w swym amerykańskim debiucie grała rolę pianistki, Norma Drury wykonywała za nią na ekranie wszystkie utwory (*Intermezzo /Intermezzo: A Love Story/*, reż. Gregory Ratoff, 1939). Obsadzali ją w swych filmach m.in. Alfred Hitchcock i Charles Vidor, a kilka produkcji z jej drugo- i trzecioplanowymi rolami zdobyło Oscary oraz nominacje do tej prestiżowej nagrody. Wspominam o tym, aby zaznaczyć, że hollywoodzkie studia angażowały Normę nie dlatego (może: nie tylko dlatego), iż była wdową po znanym reżyserze; jej gra aktorska nie sprowadzała się bowiem wyłącznie do obnoszenia epizodycznych kostiumów w błahych filmach.

Aeolian Hall
34 West 43rd Street

Tuesday Evening
OCTOBER 31st
at 8.15 o'clock

Piano Recital by
**Norma
DRURY**

Tickets at Box Office
\$2.20 to 55c. including war tax
All mail orders should be accompanied by
stamped envelope



PROGRAM

I

Prelude, Chorale and Fugue *Frank*
 Intermezzo, A minor } *Brahms*
 Intermezzo, B minor }
 Scherzo, E flat minor }

II

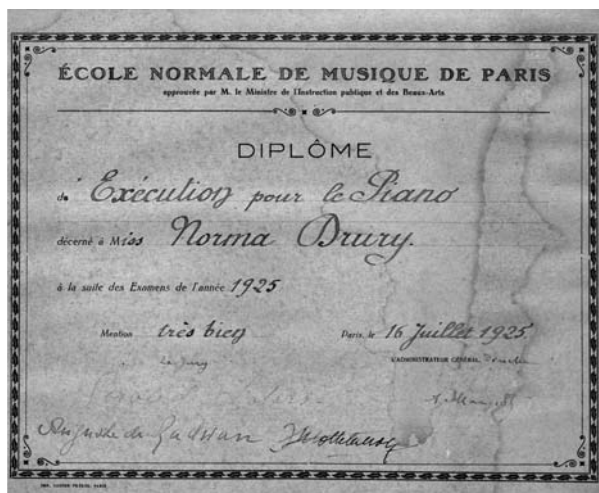
Sonata Eroica *MacDowell*

III

Prelude, B minor *Rachmaninoff*
 The Fountain of Aqua Paola *Griffes*
 Danse de Puck *Debussy*
 My Joys *Chopin-Liszt*
 Polonaise, E major *Liszt*

Management: LOUDON CHARLTON, Carnegie Hall Tel. Circle 2156

5. Program recitalu Normy Drury w Nowym Jorku, SEZON 1922/1923 (American Heritage Center, Laramie, nr 6)



6. Paryski dyplom Normy Drury, 16 lipca 1925 r.
(American Heritage Center, Laramie, nr 6)

Syn

Również syn kontynuował filmową drogę Ryszarda Bolesławskiego. Jan Bolesławski (używał także wersji Boleslavsky) urodził się w 1935 r. (ilustr. 7). Ojciec zmarł, gdy Jan miał zaledwie 15 miesięcy. Był wychowywany przez matkę, a nauki początkowe pobierał w prywatnej szkole o reżimie półwojskowym (rodzaj prywatnego korpusu kadetów). Szkołę średnią ukończył w trybie wieczorowym w 1954 r. Następnie uczęszczał do Santa Monica City College; do tej dwuletniej uczelni przeduniwersyteckiej artyści, celebryci i przedsiębiorcy hollywoodzcy masowo zapisywali swoje dzieci, wśród których byli także późniejsi zdobywcy Oscarów i Złotych Globów, np. James Dean, Dustin Hoffman czy Sean Penn. W szkole syn Ryszarda był aktywny sportowo, ale przede wszystkim odkrył w sobie pasję do teatru – współorganizował amatorskie przedstawienia, niekiedy bardzo rozbudowane (ilustr. 8), a następnie postanowił pójść w hollywoodzkie ślady ojca. Pracę filmową rozpoczął w 1955 r. jako drugi asystent reżysera w przedsiębiorstwach Rogera Cormana – producenta, scenarzysty i reżysera – w których wychowało się tak wielu wybitnych artystów kina, że zwano je potem „szkołą Cormana”³⁹.

Jan Bolesławski (ilustr. 9) zdobywał wiedzę o produkcji filmowej w „szkole”, w której nauka przebiegała wyłącznie na planie zdjęciowym. Nie tylko asystenci reżysera robili w niej wszystko. Dla zaoszczędzenia na kosztach produkcji wszystko robił tam każdy, z Cormanem włącznie (reżyserując, potrafił dodatkowo manipulować ruchomymi wysięgnikami, na których były osadzone mikrofony; pełniący różne funkcje u Cormana młody Francis Ford Coppola obsługiwał magnetofon⁴⁰). Od sezonu 1955/1956 Jan Bolesławski panował więc nad organizacją zdjęć, czuwał nad punktualnym pojawieniem się na planie techników i aktorów, rezerwował hotele, dbał o dostawę rekwizytów, a na koniec dnia sporządzał szczegółowe sprawozdania dla szefa. Z dokumentów wynika⁴¹, że Jan szybko



7. Świadectwo urodzenia Jana Bolesławskiego, 9 września 1935 r., Los Angeles (American Heritage Center, Laramie, nr 13)

A Word of Gratitude to . . .

Santa Monica Recreation Department and Chamber of Commerce
 Paramount Studios . . . Hope Lutheran Church . . . Max Factor
 Martinez Lights . . . Logan Costume Company

The Staff

Stage Manager JAN BOLESLAVSKY
 Lighting Design JOAN PEARCE
 Properties ROSEMARY KILBA

The Programs

Designed by JOHN JENSEN
 Printed by HOLLYWOOD STUDIO PRINTERS

The Song of the Seed

There once was a man and he planted a seed
 In a world full of trouble, rock and of weed
 And he told 'bout the wondrous rose flower it would bear
 There were some folks who listened —
 While others didn't care,
 But the man didn't worry, he had something to say
 He offered his message and went on his way —
 And the seed started slow, but it started to grow!
 There were some folks who didn't —
 While others knew the truth about the seed,
 But the man loved the seed, watered it with tears
 And the seed kept a-growin' down thru the years
 For when LOVE took over what was started by the man
 Became THE TREE OF PROMISE
 For that was the plan about the seed
 In a world of trouble, envy and greed!
 From the seed comes the tree
 From the tree comes the flower
 From the flower comes the truth of Almighty Power!

Wilcoxon Group Players

In Cooperation with the City of Santa Monica
 present

"The Tree of Promise"

by HAL HESTER
 Produced by JOAN WILCOXON

The Cast

HENRY REESE as JOSH
 ELORA DRAKE as PRISBY
 JENNINA CARROLL as BESSIE BROOMBOTTLE
 JOYCE VANDERVEEN as MELISSA
 ROBERT LA VARRE as RANDY CONNERS
 LALLA LEZEL as the "SPIRIT MOTHER"
 JOHN CRETAN as A GARDENER

Scenes

Action of the play is at "Shady Acres" in a mid-Western village at the turn of the century.

SCENE I SCENE II
 Living room at "Shady Acres" The garden, eight months later

INTERMISSION

SCENE III SCENE IV
 The Garden, Easter Eve The Garden, Easter Morning

Musical Numbers

Scene 1: "Song of the Seed" Josh
 "Don't It Wrong!" Prissy
 "Soliloquy" Bessie

Scene 2: "Dance My Darling
 "The Place Where I Worship" Melissa and Mother

Scene 3: "Be A Man" Josh and Melissa
 "Memory Song" BESSIE
 "Song of the Seed" Josh

Scene 4: "Song of the Seed" Josh
 Henrietta Peltz at the Piano
 Guitar Billie Lee Hart

*Tarr, Foster, Goodhart

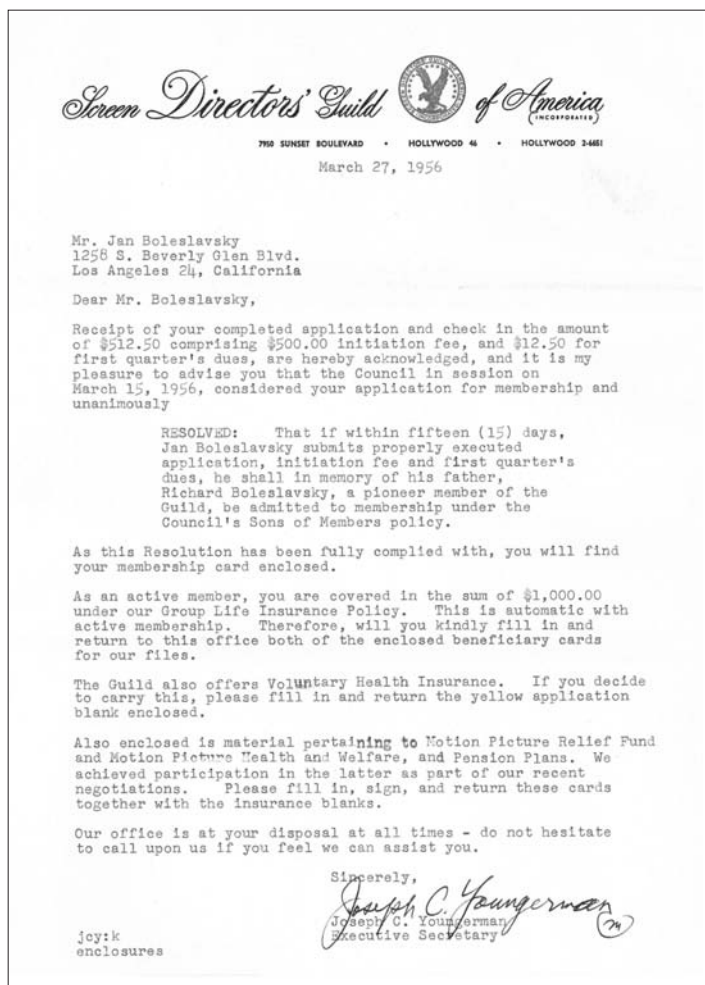
8. Program spektaklu *The Tree of Promise*, bez daty, Santa Monica (Wisconsin Center for Film and Theatre Research, Madison, nr 2)



9. Jan Bolesławski (American Heritage Center, Laramie, nr 22)

awansował na stanowisko pierwszego asystenta reżysera, choć w porównaniu ze swymi odpowiednikami w wytwórniach rangi MGM czy Warner Bros. zarabiał grosze. Asystował głównie Rogerowi Cormanowi, zarówno przy filmach ekranowych, jak i serialach telewizyjnych (Corman szybko zdobył renomę rzetelnego realizatora tych odcinkowych produkcji). Angażowali go jednak także inni dostawcy materiałów antenowych dla wielkich sieci telewizyjnych – ABC, NBC i CBS. W sezonie 1958/1959 syn Bolesławskiego pracował na przykład przy serialu *The Alaskans*, kręconym przez Warnerów dla NBC, w którym główną rolę grał próbujący wtedy szczęścia w amerykańskim przemyśle filmowym Brytyjczyk Roger Moore, znany później jako telewizyjny Święty i kinowy James Bond. Młody Bolesławski pracował niezwykle intensywnie – w spisany przez niego w 1959 r.⁴² życiorysie zawodowym czytamy, że w ciągu zaledwie czterech sezonów asystował przy 200 produkcjach. Miał więc liczne okazje, aby zdobywać wszechstronne doświadczenie filmowe.

Życiorys ten ujawnia również, że Jan mógł się szcycić członkostwem w Amerykańskiej Gildii Reżyserów Filmowych. Do tej profesjonalnej organizacji przyjęto go u samych początków kariery, bo już w marcu 1956 r. W korespondencji z kandydatem Rada Gildii nie omieszkała pouczyć go, że nadanie członkostwa tak młodemu człowiekowi (Jan miał dopiero 20 lat) było gestem mającym *uczcić pamięć jego ojca, Ryszarda Bolesławskiego, pioniera w członkowskich szeregach Gildii*⁴³, i zostało *dokonane w myśl polityki Rady dotyczącej [przyjmowania do organizacji] synów Członków Gildii*⁴⁴ (ilustr. 10).



10. List Screen Directors' Guild do Jana Bolesławskiego, 27 marca 1956 r., Hollywood (American Heritage Center, Laramie, nr 6)

Sam Jan także w sposób szczególnie uczcił pamięć ojca: w Madison znajduje się sporządzona przez niego adaptacja filmowa drugiej powieści Ryszarda, *Lances Down: Between the Fires in Moscow* (jak pamiętamy, ekranizację pierwszej miały w swych planach wytwórnie hollywoodzkie 35 lat wcześniej). To synowskie opracowanie scenariuszowe nosi datę 20 maja 1958 r.⁴⁵ Jednak problemy zdrowotne Jana, które wkrótce się ujawniły, uniemożliwiły mu podjęcie dalszych prac nad scenariuszem czy prób jego realizacji. Gdy po jakiejś kontuzji sportowej trafił do szpitala, lekarze odkryli, że choruje na szczególnie agresywną formę stwardnienia rozsianego. Wówczas nie było jeszcze skutecznych kuracji spowalniających postępy tej nieuleczalnej choroby i syn Ryszarda Bolesławskiego zmarł w roku 1962, mając zaledwie 27 lat⁴⁶.

Tytułem konkluzji

Dzięki filmowym pracom Jana i Normy nazwisko Bolesławskiego rozbrzmiewało w hollywoodzkich wytwórniach długo po śmierci reżysera. Jednak zaszczyt uzyskania w 1960 r. gwiazdy na Promenadzie Sławy należy przypisać wyłącznie jego własnym, dawnym osiągnięciom. Należy zaliczyć do nich niewątpliwie liczne nominacje do Oscara, jakimi w latach 30. XX w. wyróżniano filmy Bolesławskiego – było ich dziesięć: od kategorii „najlepsza aktorka” i „najlepsze zdjęcia” po „najlepszy scenariusz”. I choć wśród nominacji za najlepszą reżyserię nazwisko Bolesławskiego się nie znalazło, to warto wspomnieć, że jego głośny film *Ogród Allaha* (*The Garden of Allah*, 1936) z Marleną Dietrich i Charles'em Boyerem zdobył Oscara specjalnego za zastosowanie kolorowych zdjęć.

Nie tylko sukcesy reżyserskie Bolesławskiego zapadły w pamięć hollywoodzkiego środowiska. Był przecież aktywnym uczestnikiem prac nad powołaniem Gildii Reżyserów Filmowych – jednej z najbardziej wpływowych tamtejszych organizacji zawodowych. Ponadto zasłużył się dla społeczności amerykańskich artystów scenicznych. Jego książka o sztuce aktorskiej – wspomniana wyżej *Acting: The First Six Lessons* – stała się niezmiernie popularna. Czytały ją, dyskutowały o niej i praktycznie ją stosowały całe generacje studentów sztuk widowiskowych – od Actors Studio i potem Lee Strasberg Theatre and Film Institute po liczne uniwersyteckie wydziały filmowe i teatralne. Korzystali też z niej znani aktorzy Hollywoodu, jak Dennis Hopper, pamiętany m.in. ze *Swobodnego jeźdźca* (*Easy Rider* w jego reżyserii, 1969), czy cała aktorska dynastia Bridgesów, w tym Lloyd (*W samo południe* /*High Noon*/, reż. Fred Zinnemann, 1952), Beau (laureat kilku Złotych Globów i nagród Emmy) oraz Jeff (zdobywca Oscara za rolę w filmie Scotta Coopera *Szalone serce* /*Crazy Heart*, 2009/). Książka Bolesławskiego do dziś jest wydawana na całym świecie w nowych edycjach, zawierających notabene również inne teksty autora⁴⁷; adaptowano ją także dla filmu (1972, 2021) i sceny (2010). Tak silnie wrosła w debatę o sztuce aktorskiej, że praktycznie trudno znaleźć w amerykańskiej bibliotece pozycję dotyczącą aktorstwa, która by nie nawiązywała do pracy Bolesławskiego⁴⁸.

Myślę, że pożyteczne jest wprowadzenie do obiegu naukowego ostatnio odnalezionych danych dotyczących biografii Bolesławskiego, nie tylko wyjaśniających kwestie artystyczne, ale także oświetlających wątki pozaartystyczne, takie jak służba wojskowa, rodzina czy pochodzenie artysty. Sądzę też, że wciąż jest miejsce na dalsze projekty badawcze. Pierwszy mógłby się odnosić do prac pisarskich Bolesławskiego poświęconych sztuce aktorskiej. Zbadanie ich istotnego wpływu na pedagogikę artystyczną – w pierwszej kolejności amerykańską, a następnie światową – wydaje się celowe, bo rokuje płodne konstatacje⁴⁹. Drugi projekt mógłby dotyczyć spuścizny powieściopisarskiej Bolesławskiego. Jego debiutancka powieść jest znana czytelnikom w dwóch przekładach (*Szlakiem ułanów* oraz *Droga ułana*)⁵⁰, natomiast późniejsza, *Lances Down: Between the Fires in Moscow*, wciąż oczekuje na polskie tłumaczenie, a przecież zawiera epizody z jego kariery artystycznej.

Warto się zastanowić nad podjęciem takich zadań. Niewątpliwie interesująco uzupełniłyby one portret Ryszarda Bolesławskiego – najbardziej na świecie znanego polskiego reżysera pierwszych dekad XX w.

- ¹ J. W. Roberts, *Richard Boleslavsky: His Life and Work in the Theatre*, UMI Research Press, Ann Arbor 1981; M. Kulesza, *Ryszard Bolesławski. Umrzeć w Hollywood*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1989; S. Czerkasskij [alias Tcherkasskij], *Mastierstwo aktiera: Stanislawskij – Bolesławskij – Strasberg. Istorija. Tiejorija. Praktika*, Izdatielstwo Rossijskogo Gosudarstwiennogo Instituta Sceniczkich Iskusstw, Sankt-Pieterburg 2016; *Ryszard Bolesławski. Jego twórczość i jego czasy – Richard Boleslavsky: His Work and His Times*, red. B. Osterloff, Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza, Warszawa 2018.
- ² K. S. Stanislawskij, *Materiały. Pis'ma. Issledowanija. Tiatralnoje nasledstwo*, t. 1, Izdatielstwo Akadiemii Nauk SSSR, Moskwa 1955, s. 674; *Tiatralnaja encyklopedija*, t. 1, red. S. S. Mokułskij, Gosudarstwiennoj Naucznoje Izdatielstwo „Sowietskaja Encyklopedija”, Moskwa 1961, s. 633; L. Senelick, I. Sołowjowa, *Riczard Walentinowicz Bolesławskij, „Moskowskij Artisticzeskij Tiejatr im. A. P. Czechowa”*, mxat.ru/history/persons/boleslavsky/ podaje obecnie (dostęp: 3.05.2020): 1887 [1889?], podczas gdy wcześniej (dostęp: 17.11.2017) tylko rok 1887.
- ³ *Enciclopedia dello spettacolo*, t. 2, red. S. D'Amico, Casa Editrice La Maschere, Roma 1954, s. 713; *Film kislexikon*, red. P. Ábel i in., Akadémiai Kiadó, Budapest 1964, s. 91; *Enciclopedia illustrada del cine*, t. 1, red. S. C. Cierco, J. L. G. Alonso, Labor, Barcelona 1969, s. 141; *The World Encyclopedia of Film*, red. T. Cawkwell, J. M. Smith, Studio Vista, London 1972, s. 26; *Słownik biograficzny teatru polskiego 1765-1965*, red. Z. Raszewski i in., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973, s. 53; *Malá encyklopédia filmu. Zahranická tvorba*, red. R. Blech, Obzor, Bratislava 1974, s. 77; D. Thomson, *A Biographical Dictionary of the Cinema*, Secker & Warburg, London 1975, s. 52; Z. Pitera, *Leksykon reżyserów filmowych. Reżyserzy zagraniczni*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1978, s. 23; *World Film Directors: Volume 1, 1890-1945*, red. J. Wakeman, The H. W. Wilson Company, New York 1987, s. 37; J. Maśnicki, K. Stepan, *Pleograf. Słownik biograficzny filmu polskiego 1896-1939*, Staromiejska Oficyna Wydawnicza, Kraków 1996, s. nlb.; T. Lubelski, *Historia kina polskiego 1895-2014*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2015, s. 59.
- ⁴ *Enciclopedia dello spettacolo*, dz. cyt., s. 713; *Film kislexikon*, dz. cyt., s. 91; *Enciclopedia illustrada del cine*, dz. cyt., s. 141; D. Thomson, dz. cyt., s. 52; *The Illustrated Who's Who of the Cinema*, red. A. Lloyd, G. Fuller, Macmillan Publishing Co., Inc., New York 1983, s. 49; J. Tulard, *Dictionnaire du cinéma. Les réalisateurs*, Robert Laffont, Paris 1985, s. 88; *World Film Directors*, dz. cyt., s. 37; E. Katz, *The Macmillan International Film Encyclopedia*, Macmillan, London 2001, s. 148.
- ⁵ Z. Pitera, dz. cyt., s. 23; *Słownik biograficzny teatru polskiego 1765-1965*, dz. cyt., s. 53; *Ryszard Bolesławski*, <https://culture.pl/pl/tworca/ryszard-boleslawski> (dostęp: 14.01.2020) podaje, że urodził się prawdopodobnie 4 lutego 1889 roku w Dębowej Górze koło Płocka, natomiast Bolesławskij, „Bolszaja Rossijskaja Encyklopedija”, bigenc.ru/theatre_and_cinema/text/5226305 (dostęp: 18.11.2019) informuje: 4.2.1889, po dr. danym, 1887, *Dembowa-Gura Plockoj gubern., Polska*.
- ⁶ *Riczard Bolesławskij. Richard Boleslavsky*, <https://www.kinopoisk.ru/name/218246/> (dostęp: 4.02.2019).
- ⁷ *The Oxford Encyclopedia of Theatre and Performance: Volume 1, A-L*, red. D. Kennedy, Oxford University Press, New York 2005, s. 167.
- ⁸ T. Lubelski, dz. cyt., s. 59. To mylne z dwóch powodów: w czasie narodzin Ryszarda Wyżysk leżał w zaborze pruskim, a ponadto tamtejsza Dębowa Góra jest rzeczywiście tylko górą, a raczej morenowym pagórkem.
- ⁹ J. Maśnicki, K. Stepan, dz. cyt., s. nlb.; S. Czerkasskij, dz. cyt., s. 101. Autorzy powołują się na zbiór w Centralnym Archiwum Wojskowym (CAW) w Rembertowie, sygn. AP 2883. Skierniewicka Dębowa Góra pojawia się tam we własnoręcznie wypełnionym przez Bolesławskiego formularzu złożonym w chwili jego zgłaszania się do Wojska Polskiego w czasie wojny polsko-bolszewickiej. W tym samym zbiorze jest druga – być może przeoczona – ankieta, w której Bolesławski jako miejsce urodzenia wpisał Skierniewice.
- ¹⁰ M. Kulesza, *Ryszard Bolesławski. Umrzeć... dz. cyt.*, s. 11-12; tegoż, *Kilka słów o Ryszardzie Bolesławskim, „Pamiętnik Teatralny”* 2014, 1-2, s. 344-347.
- ¹¹ Nie znalazłem metryki podczas kwerendy w MChAT. Dodatkowo w 2015 r. poprosiłem o przegląd zbiorów pod tym kątem znakomitą znawczynię archiwum tego teatru Marię Fiodorową Połkanową, zastępcę dyrektora Muzeum MChAT ds. naukowych. Również jej zdaniem w zbiorach muzeum nie ma stosownego dokumentu.
- ¹² Moskiewski Rossijskij Gosudarstwiennij Wojenno-Istoriczeskij Archiw (RGWIA) posiada nieco dokumentów związanych ze Szrednicim/Bolesławskim (f. 725, op. 52, d. 197-198),

- ale ani metryki, ani informacji o stanie rodzinnym Ryszarda tam nie ma. Pomoc organizacyjną w dotarciu do tych dokumentów świadczyli mi Dymitr Łarkin i dr Krzysztof Skorupski.
- ¹³ Odpis z 1906 r. jest notarialnie poświadczoną kopią wypisu z roku 1892; w posiadaniu Wisconsin Center for Film and Theater Research, Madison, USA: *Richard Boleslavsky papers, undated*, karton nr 1. Do tego zbioru dotarłem dzięki wskazówkom prof. Tina Balio z Uniwersytetu Wisconsin. Drugi, większy zespół dokumentów odnoszących się do Bolesławskiego i jego amerykańskiej rodziny zlokalizowałem w American Heritage Center, University of Wyoming, Laramie, USA: *Norma Drury Papers 1884-1974*. Materiały z tych kolekcji oznaczam jako „Madison, nr...” bądź „Laramie, nr...”, przy czym cyfra wskazuje na numer kartonu w obrębie danego zbioru. Informację wynikającą z odpisów wprowadziłem w 2018 r. do hasła „Ryszard Bolesławski” w *Encyklopedii Teatru Polskiego*: <http://www.encyklopediateatru.pl/autorzy/8458/ryszard-boleslawski>. Z powołaniem się na tę publikację Mohylów pojawił się następnie w „Wikipedii” polskiej („Ryszard Bolesławski”: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Boleslawski /dostęp: 17.01.2020/), angielskiej („Richard Boleslawski”: https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Boleslawski – *Mohylów Podolski, in the Russian Empire* /dostęp: 17.01.2020/) i rosyjskiej („Boleslawskij, Riczard Walentinowicz”: https://ru.wikipedia.org/wiki/Болезлавский,_Ричард_Валентинович – *Mogilew-Podolskij, Podolskaja gubernija, Rossijskaja imperija* /dostęp: 17.01.2020/). W dostępie z 4 maja 2018 r. widniała jeszcze Dębowa Góra w guberni płockiej.
- ¹⁴ M. Bułhakow, *Mistrz i Małgorzata*, tłum. I. Lewandowska, W. Dąbrowski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990, s. 380.
- ¹⁵ Zbiór ksiąg dekanatu mohylowskiego f. 904, op. 8, s. 9. Za pomoc w tej sprawie pragnę podziękować Krystynie Malik oraz Waleremu Franczukowi, znakomitemu ukraińskiemu archiwście.
- ¹⁶ J. W. Roberts, *The Theatre Theory and Practice of Richard Boleslavsky*, praca doktorska, Kent State University, Kent 1977, s. 16; *Filmlexicon degli autori e delle opere*, t. 1, red. F. Di Giammatteo i in., Edizioni di Bianco e Nero, Roma 1958, s. 747; *The Oxford Encyclopedia of Theatre and Performance...* dz. cyt., s. 167; S. Czerkasskij, dz. cyt., s. 100.
- ¹⁷ Obydwie we współautorstwie z Helen Woodward, *The Bobbs-Merrill Company, Indianapolis 1932*. Pierwsza – oprócz licznych wydań amerykańskich, skandynawskich, francuskich, brytyjskich, niemieckich i jednego rosyjskiego – doczekała się dwóch przekładów na język polski: *Szlakiem ułanów*, tłum. L. J. Wirski, Plan, Warszawa 1939 i *Droga ułana. Wspomnienia oficera I Pułku Ułanów Polskich 1916-1918*, tłum. A. Palacz, Inicjał Andrzej Palacz, Warszawa 2017.
- ¹⁸ Przytaczam za albumem wycinków prasowych z recenzjami, które Bolesławscy kolekcjonowali; Laramie, nr 4 (odręczne opisy wycinków nie zawsze zawierają dokładny tytuł periodyku, dane autora recenzji i daty publikacji): *Way of the Lancer. By Richard Boleslavski. (The Bobbs-Merrill Co.)*, \$ 3.00., „The Scrantonian”, 3.04.1932; S. F. Milton, *Story of Polish Lancers: An Epic of War Horrors*, „Chattanooga News”, 2.04.1932; *Seeing Combat with a Daring Polish Lancer: An Autobiography That Came to Be Written Wholly by Accident*, „San Francisco News”, 5.03.1932; E. B. Davis, *Big, Dramatic, Human Record of Revolution: Polish Lancer Pictures Men, Action, in Russia Debacle; Not Politics*, „Cleveland Press”, 5.03.1932; *A Brilliant Chronicle of War and Revolution on the Eastern Front*, „Galveston News”, 27.03.1932.
- ¹⁹ Niedatowany wpis Bolesławskiego w *Knigie priedłożenij Studii MChT* (Muzeum MChAT, Moskwa, KS 13771, s. 49), w którym żegna się z kolegami przed pójściem do wojska, następuje po wcześniejszym zapisie oznaczonym datą 13 października 1915 r. Natomiast rozkaz dzienny komendanta twerskiej szkoły kawalerskiej z dnia 25 października 1915 r. wymienia już junkra Szrednickiego (służył pod swym rodzimym nazwiskiem) jako jednego z dyżurnych (RGWIA, por. przyp. nr 12).
- ²⁰ Rozkaz dzienny komendanta twerskiej szkoły z 6 października 1916 r. (RGWIA) przekazujący elewom rozkaz Mikołaja II z 1 października 1916 r.
- ²¹ Pułk – inaczej niż w opisie Bolesławskiego – nie został rozwiązany; jesienią 1917 r. przedostał się z Ukrainy na Białoruś, gdzie wszedł w skład koncentrującego się tam I Korpusu generała Józefa Dowbora-Muśnickiego. Pułkownik Bolesław Mościcki poległ 19 lutego 1918 r.
- ²² J. W. Roberts, *The Theatre Theory...* dz. cyt., s. 87 i S. Czerkasskij, dz. cyt., s. 126 podają, że powrócił do Moskwy późnym latem 1917 r. W rzeczywistości opuścił polski oddział wczesną wiosną, bo podjął pracę w I Studio MChT najpóźniej w maju 1917 r., o czym świadczy postanowienie kierownictwa teatru o przyznaniu mu wynagrodzenia z dn. 29 maja

- 1917 r.; zob. *Chudożestwiennyj Teatr. Tworczeskie poniedielniki i drugije dokumenty 1916-1919*, wyb. i opr. Z. P. Udalcowa, Moskowskij Chudożestwiennyj Teatr, Moskwa 2006, s. 30.
- ²³ Akta osobowe ppor. Srzednickiego w CAW w Rembertowie, sygn. AP 2883.
- ²⁴ W biografii reżysera z 1989 r. przywoływałem dokumenty dotyczące jego zatrudnienia w Pathé (i potem w RKO); zob. M. Kulesza, *Ryszard Bolesławski. Umrzeć...* dz. cyt., s. 335-351. Uzupełniam tamte dane o informację o relacji z Kennedym i Swanson.
- ²⁵ R. B. Jewell, *The RKO Radio Pictures: A Titan Is Born*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London 2012, s. 9.
- ²⁶ Tamże, s. 10.
- ²⁷ T. Adler, *Hollywood and the Mob*, Bloomsbury Publishing, London – New York – Berlin 2007, s. 26.
- ²⁸ R. B. Jewell, V. Harbin, *The RKO Story*, Arlington House, New York 1982, s. 9.
- ²⁹ „The Film Daily”, 19.04.1929, s. 9, ogłaszał, że w Pathé jest 25 gwiazd, 16 reżyserów na kontraktach i wymieniał wśród nich Ryszarda Bolesławskiego.
- ³⁰ S. M. Shearer, *Gloria Swanson: The Ultimate Star*, Thomas Dunne Books – St. Martin's Press, New York 2013, s. 213.
- ³¹ Udźwiękowieniem *Królowej...* zajął się Vinton Vernon, który jako operator dźwięku pracował potem w Bolesławskim przy filmach *Clive of India* (1935) i *Metropolitan* (1935); był przykładem niebywałej wszechstronności, profesjonalizmu i długowieczności w Hollywood, bo realizował dźwięk aż do lat 70. XX w., m.in. w takich przebojach jak *Siedmiu uspaniałych* (*The Magnificent Seven*, reż. John Sturges, 1960), *West Side Story* (reż. Robert Wise, Jerome Robbins, 1961) czy *Hello, Dolly!* (reż. Gene Kelly, 1969).
- ³² Zob. *Królowa Kelly* (1932), https://www.imdb.com/title/tt0020298/?ref_=nv_sr_srs_g_0 (dostęp: 6.05.2020). Po II wojnie światowej z materiałów von Stroheima, odnalezionych taśm, fotosów, dopisków i dokrętek zmontowano na świecie kilka wersji *Królowej...* tak że dziś produkcję tę można oglądać w różnych czasach ekranowych, jak choćby 101 i 75 minut; wersje te różnią się elementami fabuły oraz zakończeniem. Przez film Swanson przewinęło się kilku reżyserów, ale tylko von Stroheim i Bolesławski widnieją w portalu IMDb.
- ³³ Termin odchudzania (*fat trimming*) holdingu RKO przywołuję za: R. B. Jewell, V. Harbin, dz. cyt., s. 32.
- ³⁴ R. B. Jewell, dz. cyt., s. 277, 279. Ówczesne 800 tys. dolarów mniej więcej odpowiada dzisiejszym 10 milionom.
- ³⁵ T. Thackrey Jr., *The Lady Pianist Wouldn't Quit: Overcomes Tragedies, Disaster*, „Los Angeles Herald Examiner”, 29.06.1966, sekcja B, s. 1 i 4; Laramie, nr 6.
- ³⁶ Norma Drury była drugą żoną Bolesławskiego. Z pierwszą, Marią de domo Jeffremową, ożenił się w 1913 r. w Soczi; zaoczny rozwód odbył się w 1929 r. w Paryżu. Z Natalią Szymkiewicz-Płatonową, używającą w Ameryce nazwiska Boleslavsky, z którą dzielił życie między rokiem 1917 a 1929, reżyser ślubu nie zawarł.
- ³⁷ Szkoła ta działa z sukcesem do dzisiaj, a wśród jej studentów byli także wybitni polscy muzycy: Zygmunt Mycielski, Grażyna Bacewicz, Antoni Szałowski, Halina Czerny-Stefańska, zaś wśród wykładowców Wanda Landowska.
- ³⁸ Oświadczenie Normy Drury na formularzu University of Southern California, gdy ubiegała się na tej uczelni o stanowisko nauczyciela gry na fortepianie; Laramie, nr 6.
- ³⁹ Rogera Cormana (ur. 1926) niektórzy krytycy nazywają królem filmów klasy B, zaś inni – klasy nawet tak skrajnej jak Z, choć zaraz dodają, że w swojej specjalności osiągał maestrię na miarę Orsona Wellesa (W. W. Dixon, *Collected Interviews: Voices From the Twentieth-Century Cinema*, Southern Illinois University Press, Carbondale – Edwardsville 2001, s. 118). Autobiograficznej książce nadał hardy tytuł *Jak zrobiłem 100 filmów i nie straciłem ani grosza* (R. Corman, J. Jerome, *How I Made 100 Movies and Never Lost a Dime*, Random House, New York 1990). We wczesnych produkcjach Cormana grywali aktorzy, którzy wkrótce zostali gwiazdoram Hollywoodu: Jason Robards, Charles Bronson, Peter Fonda, Robert De Niro, Dennis Hopper, Jack Nicholson. Praktykowali u niego znani potem reżyserzy: Peter Bogdanovich, Francis Ford Coppola, Martin Scorsese, Jonathan Demme. Za to wszystko amerykańska Akademia Filmowa w 2010 r. nagrodziła Cormana honorową statuetką Oscara za całokształt osiągnięć.
- ⁴⁰ M. Goodwin, N. Wise, *On the Edge: The Life and Times of Francis Coppola*, William Morrow and Company, Inc., New York 1989, s. 43.
- ⁴¹ Madison, nr 2.
- ⁴² Maszynopis z ręcznymi uzupełnieniami, jedna kartka bez daty; Laramie, nr 4. Czas powstania określałam na późne lato roku 1959.
- ⁴³ Directors' Guild of America po długotrwałych przygotowaniach organizacyjnych formalnie zawiązała się w 1936 r., na kilka miesięcy przed śmiercią Ryszarda Bolesławskiego.
- ⁴⁴ List ze Screen Directors' Guild, 27.03.1956; Laramie, nr 6.

⁴⁵ Madison, nr 1.

⁴⁶ W jednostce archiwalnej *Boleslavsky Jan. Obituary* (New York Public Library – Performing Arts, Lincoln Center), znajduje się wycinek z „Variety”, 21.11.1962, podający, że zmarł 1 listopada tego roku (na zewnętrznej okładce mylnie zapisana data dzienna wycinka: 29.11.1962).

⁴⁷ Od pierwodruku w 1933 r. tylko w USA było niemal 60 wydań, również w opracowaniu krytycznym i z dodatkami w postaci innych tekstów autora (R. Boleslavsky, *Acting: The First Six Lessons – Documents From the American Laboratory Theatre*, red. i wstęp R. Blair, Routledge, London – New York 2010). Znałe mi są przekłady na duński (1947), czeski (1948), telugu (1946), norweski (1950), japoński (1953), hiszpański (pierwszy: 1954), indonezyjski (1960), turecki (1962), grecki (pierwszy: 1965), koreański (1981), polski (pierwszy Marka Kuleszy: 1988-1989, następne Mirosława Połatyńskiego: 2013 i Ewy Danuty Uniejewskiej: 2015), niemiecki (2000), serbski (2006), chiński (2012), włoski (2015), portugalski (w Brazylii: 2015), a także tłumaczenia brytyjskie. Wydań obcojęzycznych zapewne jest więcej.

⁴⁸ Spośród amerykańskich i angielskich autorów odwoływali się do niej np.: L. Cohen, *The Method Acting Exercises Handbook*, Routledge, London – New York 2017; M. Powell, *The Acting Bible: The Complete Resource for Aspiring Actors*, Barron’s, Hauppauge 2010; *The Lee Strasberg Notes*, red. L. Cohen, Routledge, London – New York 2010; *Theatre Arts on Acting*, red. L. Senelick, Routledge, London – New York 2008; J. Pitches, *Science and the Stanislavsky Tradition of Acting*, Routledge, London – New York 2006; M. Gordon, *Stanislavsky in America: An Actor’s Workbook*, Routledge, London – New York 2010; R. Gordon, *The Purpose of Playing: Modern Acting Theories in Perspective*, The University of Michigan Press, Ann Arbor 2006; K. Daw, *Acting: Thought Into Action*, Heinemann, Portsmouth 1997; red. M. Loggia, G. Young, *The Collected Works of Harold Clurman: Six Decades of Commentary on Theatre, Dance, Music, Film, Arts and Letters*, Applause Books, New York – Tonbridge 1994.

⁴⁹ Por. plon publikacyjny przywołany w przyp. nr 47 i 48.

⁵⁰ Zob. przyp. nr 17.

Marek Kulesza

Doktoryzował się na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego (1985). Zainteresowania badawcze: historia sztuk widowiskowych, w tym polsko-rosyjskich i polsko-amerykańskich relacji artystycznych. Autor biografii Ryszarda Bolesławskiego. Publikował artykuły m.in. w „Filmie”, „Kinie” „Filmie na Świecie”, „Pamiętniku Teatralnym”, „Film & TV Kamera”.

Bibliografia

- [b. a.] (1964). Boleslavsky Richard. W: P. Ábel i in. (red.), *Film kislexikon* (s. 91). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- [b. a.] (1969). Boleslavsky Richard. W: S. C. Cierco, J. L. G. Alonso (red.), *Enciclopedia ilustrada del cine* (t. 1, s. 141). Barcelona: Labor.
- [b. a.] (1972). Boleslavsky or Boleslavsky Richard. W: T. Cawkwell, J. M. Smith (red.), *The World Encyclopedia of Film* (s. 26). London: Studio Vista.
- [b. a.] (1974). Boleslavsky Richard. W: R. Blech (red.), *Malá encyklopédia filmu. Zahraníčná tvorba* (s. 77). Bratislava: Obzor.
- [b. a.] (1983). Boleslavsky, Richard (1889-1937). W: A. Lloyd, G. Fuller (red.), *The Illustrated Who’s Who of the Cinema* (s. 49). New York: Macmillan Publishing Co., Inc.

- [b. a.] (1987). Boleslawski or Boleslavsky Richard. W: J. Wakeman (red.), *World Film Directors: Volume 1, 1890-1945* (s. 37). New York: The H. W. Wilson Company.
- Adler, T. (2007). *Hollywood and the Mob*. London – New York – Berlin: Bloomsbury Publishing.
- Boleslavsky, R. (1933). *Acting: The First Six Lessons*. New York: Theatre Arts Books.
- Boleslavsky, R. (2010). *Acting: The First Six Lessons – Documents From the American Laboratory Theatre* (red. R. Blair). London – New York: Routledge.
- Boleslavsky, R., Woodward, H. (1932). *Lances Down: Between the Fires in Moscow*. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company.
- Boleslavsky, R., Woodward, H. (1932). *Way of the Lancer*. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company.
- Boleslawski, R. (1939). *Szlakiem ulanów* (tłum. L. J. Wirski). Warszawa: Plan.
- Boleslawski, R. (1988). Gra aktorska. Sześć pierwszych lekcji (tłum. M. Kulesza). *Iluzjon. Kwartalnik Filmoteki Polskiej*, (2), ss. 49-56.
- Boleslawski, R. (1988). Gra aktorska. Sześć pierwszych lekcji (tłum. M. Kulesza). *Iluzjon. Kwartalnik Filmoteki Polskiej*, (3), ss. 38-45.
- Boleslawski, R. (1989). Gra aktorska. Sześć pierwszych lekcji (tłum. M. Kulesza). *Iluzjon. Kwartalnik Filmoteki Polskiej*, (1), ss. 46-49.
- Boleslawski, R. (1989). Gra aktorska. Sześć pierwszych lekcji (tłum. M. Kulesza). *Iluzjon. Kwartalnik Filmoteki Polskiej*, (2), ss. 48-52.
- Boleslawski, R. (1989). Gra aktorska. Sześć pierwszych lekcji (tłum. M. Kulesza). *Iluzjon. Kwartalnik Filmoteki Polskiej*, (3), ss. 49-51.
- Boleslawski, R. (1989). Gra aktorska. Sześć pierwszych lekcji (tłum. M. Kulesza). *Iluzjon. Kwartalnik Filmoteki Polskiej*, (4), ss. 48-51.
- Boleslawski, R. (2013). *Aktorstwo. Sześć pierwszych lekcji* (tłum. M. Połatyński). Toronto – Łódź: Atlas Stage Productions – Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. L. Schillera.
- Boleslawski, R. (2015). *Aktorstwo. Sześć pierwszych lekcji* (tłum. E. D. Uniejewska). W: E. D. Uniejewska (red.), *Lekcje aktorstwa. Teksty z lat 1923-1933* (ss. 181-269). Warszawa: Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza.
- Boleslawski, R. (2017). *Droga ulana. Wspomnienia oficera I Pułku Ułanów Polskich 1916-1918* (tłum. A. Palacz). Warszawa: Inicjał Andrzej Palacz.
- Bulhakow, M. (1990). *Mistrz i Małgorzata* (tłum. I. Lewandowska, W. Dąbrowski). Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Cohen, L. (2017). *The Method Acting Exercises Handbook*. London – New York: Routledge.
- Cohen, L. (red.) (2010). *The Lee Strasberg Notes*. London – New York: Routledge.
- Corman, R., Jerome, J. (1990). *How I Made 100 Movies and Never Lost a Dime*. New York: Random House.
- Czerkasskij, S. (2016). *Mastierstwo aktiera: Stanisławskij – Bolesławskij – Strasberg. Istorija. Teorija. Praktika*. Sankt-Pieterburg: Izdatielstwo Rossijskogo Gosudarstwiennogo Instituta Sceniczeskich Iskusstw.
- Daw, K. (1997). *Acting: Thought Into Action*. Portsmouth: Heinemann.
- Dixon, W. W. (2001). *Collected Interviews: Voices From the Twentieth-Century Cinema*. Carbondale – Edwardsville: Southern Illinois University Press.
- Fearnow, M. (2005). Boleslavsky Richard Valentinovich. W: D. Kennedy (red.), *The Oxford Encyclopedia of Theatre and Performance: Volume 1, A-L* (s. 167). New York: Oxford University Press.

- Goodwin, M., Wise, N.** (1989). *On the Edge: The Life and Times of Francis Coppola*. New York: William Morrow and Company, Inc.
- Gordon, M.** (2010). *Stanislavsky in America: An Actor's Workbook*. London – New York: Routledge.
- Gordon, R.** (2006). *The Purpose of Playing: Modern Acting Theories in Perspective*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Jewell, R. B.** (2012). *The RKO Radio Pictures: A Titan Is Born*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- Jewell, R. B., Harbin, V.** (1982). *The RKO Story*. New York: Arlington House.
- Katz, E.** (2001). Bolesławski (also Boleslawsky) Richard. W: F. Klein, R. D. Nolen (red.), *The Macmillan International Film Encyclopedia* (s. 148). London: Macmillan.
- Kulesza, M.** (1989). *Ryszard Bolesławski. Umrzeć w Hollywood*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kulesza, M.** (2014). Kilka słów o Ryszardzie Bolesławskim. *Pamiętnik Teatralny*, 63 (1-2), ss. 337-347.
- Kulesza, M.** (2018). *Ryszard Bolesławski*. EncyklopediaTeatru.pl. <http://www.encyklopedia-teatru.pl/autorzy/8458/ryszard-boleslawski>
- Loggia, M., Young, G.** (red.) (1994). *The Collected Works of Harold Clurman: Six Decades of Commentary on Theatre, Dance, Music, Film, Arts and Letters*. New York – Tonbridge: Applause Books.
- Lubelski, T.** (2015). *Historia kina polskiego 1895-2014*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Markow, P.** (1961). Bolesławskij (nast. fam. – Strżeznickij) Riczard Walentinowicz. W: S. S. Mokulskij (red.), *Teatralnaja encykłopedija* (t. 1, s. 633). Moskwa: Gosudarstwennoje Naucznoje Izdatielstwo „Sowietskaja Encykłopedija”.
- Mańnicki, J., Stepan, K.** (1996). Bolesławski Ryszard, właśc. Srzednicki. W: J. Mańnicki, K. Stepan, *Pleograf. Słownik biograficzny filmu polskiego 1896-1939* (ss. nlb.). Kraków: Staromiejska Oficyna Wydawnicza.
- Osterloff, B.** (red.) (2018). *Ryszard Bolesławski. Jego twórczość i jego czasy – Richard Boleslavsky: His Work and His Times*. Warszawa: Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza.
- Pitches, J.** (2006). *Science and the Stanislavsky Tradition of Acting*. London – New York: Routledge.
- Pitera, Z.** (1978). Bolesławski (Pomian-Srzednicki) Ryszard. W: Z. Pitera, *Leksykon reżyserów filmowych. Reżyserzy zagraniczni* (s. 23). Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
- Powell, M.** (2010). *The Acting Bible: The Complete Resource for Aspiring Actors*. Hauppauge: Barron's.
- Roberts, J. W.** (1977). *The Theatre Theory and Practice of Richard Boleslavsky* (praca doktorska). Kent: Kent State University.
- Roberts, J. W.** (1981). *Richard Boleslavsky: His Life and Work in the Theatre*. Ann Arbor: UMI Research Press.
- Senelick, L.** (red.) (2008). *Theatre Arts on Acting*. London – New York: Routledge.
- Senelick, L., Solowjowa, I.** (2020, 3 maja). *Riczard Walentinowicz Bolesławskij*. Mxat.ru. <https://mxat.ru/history/persons/boleslavsky/>
- Shearer, S. M.** (2013). *Gloria Swanson: The Ultimate Star*. New York: Thomas Dunne Books – St. Martin's Press.

- Stanisławski, K. S.** (1955). *Materialy. Pis'ma. Issledowanija. Teatralnoje nasledstwo* (t. 1). Moskwa: Izdatielstwo Akademii Nauk SSSR.
- Thackrey Jr., T.** (1966, 29 czerwca). The Lady Pianist Wouldn't Quit: Overcomes Tragedies, Disaster. *Los Angeles Herald Examiner*, sekcja B, ss. 1, 4.
- Thomson, D.** (1975). Richard (Ryszard Szrednicki) Boleslavsky. W: D. Thomson, *A Biographical Dictionary of the Cinema* (s. 52). London: Secker & Warburg.
- Timoszewicz, J.** (1973). Bolesławski Ryszard. W: Z. Raszewski i in. (red.), *Słownik biograficzny teatru polskiego 1765–1965* (s. 53–54). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Toeplitz, J., Ranieri, T.** (1958). Boleslawski Richard. W: F. Di Giammatteo i in. (red.), *Film-lexicon degli autori e delle opere* (t. 1, s. 747). Roma: Edizioni di Bianco e Nero.
- Tulard, J.** (1985). Boleslawski ou Boleslavsky Richard. W: J. Tulard, *Dictionnaire du cinéma. Les réalisateurs* (s. 88). Paris: Robert Laffont.
- Udalcowa, Z. P.** (red.) (2006). *Chudożestwiennyj Teatr. Tworczeskije poniedielniki i drugije dokumenty 1916–1919*. Moskwa: Moskowskij Chudożestwiennyj Teatr.
- Viazi, G., Granich, T., Horowicz, B.** (1954). Boleslavsky Richard. W: S. D'Amico (red.), *Enciclopedia dello spettacolo* (t. 2, s. 713). Roma: Casa Editrice La Maschere.

Keywords:

Richard Boleslavsky;
film directing;
Hollywood;
military service;
family

Abstract

Marek Kulesza

Richard Boleslavsky: Recent Findings

The paper reports on recent findings regarding the biography of Richard Boleslavsky, a director of world renown. Research done in American, Russian, Ukrainian and Polish archives finally determined the place of his birth (Mohylów Podolski, present-day Mogiliv Podil'skij in the Ukraine), the date (February 4, 1889), and his single given name: Ryszard. The research identified the actual timeframe of Boleslavsky's military service during World War I: he served as a cavalry officer in the Russian Army from October 1915 until May 1917. The paper offers original insights into Boleslavsky's first assignments in Hollywood, i.e. his directing work for Joseph P. Kennedy and Gloria Swanson. His American wife Norma Drury and their son Jan Boleslawski worked in Hollywood movie and TV industry until 1960s. Finally, the author propounds an in-depth study on the worldwide appreciation of Boleslavsky's essential writings on the art of acting.